

Ана Поповић Бодрожа

Кућа легата, Београд

DOI 10.5937/kultura2171167P

УДК 75.071.1:929 Дали С.

75.037.5(460)

061.27:929 Дали С

оригиналан научни рад

КОНСТРУКЦИЈА НАРЦИСОИДНОГ ЛИКА УМЕТНИКА У АУТОБИОГРАФИЈИ САЛВАДОРА ДАЛИЈА

ОСВРТ НА СЛИКУ МЕТАМОРФОЗА НАРЦИСА И
ЛЕГАТЕ КОЈИ НОСЕ ЊЕГОВО ИМЕ¹

Сажетак: Рад истражује, у оквиру студија трансдисциплинарности, феномен нарцизма и нарцисоидни лик у уметности – књижевном делу Ја сам геније Салвадора Далија (*The Secret World of Salvador Dali*) и ликовном делу Метаморфоза Нарциса, у Далијевој поезији, кроз митологију и психоанализу, као и праћење нарцисоидног лика (уметничке Персоне) као предлошка стравитије идентитета у савременим уметничким праксама. Анализиране су неке специфичности Далијеве личности и креативног испољавања – са освртом на његово дејство, затим се истражује појам нарцисоидне конструктуре личности по Симунду Фројду, као и улога Далијеве суруде Гале у његовој уметности. У рад су укључени постулати надреализма које је Дали примењивао из Брејтоновој Манифеста надреализма и надреалистичке праксе, као и утицај Фројда и Далијев сопствени метод критичке параноје. За студију случаја послужила је слика Метаморфоза Нарциса, њен визуелни, садржајни, стилски и симболички свет. У завршном делу описане су фасцинантне размере културне личности које је Далијев нарцисоидни лик досегао у последњим годинама живота. Посебно је анализирана музејска Далијевој описана, затим бројни музеји-лејати, задужбине и збирке, чијим успостављањем је истрајно изражен стожник уметнику и интернационални стилус митолошке фигуре – бренд Дали.

Кључне речи: Дали, Метаморфоза Нарциса, аутобиографија, надреализам, нарцизам, психологија уметности, Далијеви музеји-лејати

Ако стилно говориш да си теније, седи и друјима, то ћеће и остиаји.

Салвадор Дали

Нарцис, Наркис, *Narkissos* (грчки), *Narcissus* (латински)², прелепи је син речног бога Кефиса и нимфе; колико леп, толико хладан и безосећајан према свакоме. Пун презира и таштине, одбацио је љубав нимфе Ехо, која је због тога увенула, а због чега га богиња Афродита кажњава. Страсно се заљубљује у сопствени лик који је једном

¹ Истраживање је рађено у оквиру Докторских трансдисциплинарних студија савремене уметности и медија на Факултету за медије и комуникације Универзитета Сингидунум.

² Zamurović, A. (2011) *Mitologija Grka i Rimljana*, Ilustrovani enciklopedijski rečnik, Beograd: Admiral Books, str. 290.

угледао у води, глаткој као огледало. Патио је за тим ликом – чим би покушао да га загрли, лик би ишчезао. Све док није од туге умро (по неким изворима извршио самоубиство или постао сама површина воде) и израстао у цвет, који по њему носи име.

По Сигмунду Фројду (*Sigmund Freud*) „термин нарцизам потиче из клиничке дескрипције и изабрао га је Пол Наке (*Paul Näcke*)³ 1899. године да би означио понашање особе која има однос према сопственом телу као што се обично третира тело сексуалног објекта, гледајући га, гладећи га и милујући, док не достигне задовољење”. Разликујући примарни и секундарни нарцизам, рецимо дозу нарцизма код неуротичара која се сматра либидозним додатком егоизму и инстинкту самоочувања, те се може сматрати пожељном – развијени нарцизам има значење перверзије која „упија” у себе целокупни сексуални живот особе. Често се среће код људи који имају и друга специфична понашања, мегаломанију, манију величине, осећај omnipотенције, повлачење од света и презир, аутоеротизам или асексуалност, немогућност успостављања везе с другом особом; такође је чест код хомосексуалаца, али и оболелих од шизофреније. Ради се о алокацији либида, претераном обожавању себе, неспособности да се закорачи у љубав, а управо једини лек за нарцистичку личност јесте проналажење љубави у Другом. Једном када је љубав пронађена и то Друго биће поприма ауру обожаваног, Нарцис га „обоготворава”, као што је то виђено, на примеру односа Салвадор Дали (*Salvador Dali*) – Гала Елијар (*Gala Eluard*): жена као муза, богиња, алтер его, спаситељ, менаџер, сликарски модел. Психоанализа би такав однос назвала нарцистичка дијада. Значајно је да те 1929. године, када среће Галу, од које се више није одвојио, Дали слика „Великог мастурбатора”, који означава крај епохе усамљеног Нарциса.

Дефинишући себе у детињству као „полиморфно первертирано биће, феноменално заостало, које је у себи сачувало сва осећања на еротогени рај новорођенчета”⁴, описујући свој полни развој, љубав ка травестији и аутоадорацију, Дали у аутобиографији пише: „У то време мој либидо је дегенерисао у такво стање потпуно еротског идиотизма и као последица тог комплекса импотенције [...] облачио бих се као краљ и уживао у себи, и да нисам нашао Галу, која ми је помогла да откријем, тако говорећи, нормалну љубав, било би довољно не више од две године да све моје халуцинације прекораче границу параноје до те мере да постану психопатолошке.”⁵

Потребно је, наравно, сагледати Далијеву личност одвојено од поступка грађења парадентитета, у животу и уметности, који је започет спонтано, још док је био дете, пре него што је имао свест о моћи оваквих стратегија. Танка је линија између његове генуине личности, понашања, нарочито јавног, и онога што касније прераста у надреалистички чин и уметнички поступак. Дали човек је иза сопственог мита добро крио аутентична осећања; пример за то су пасуси које пише, очајан, после мајчине смрти 1921. године: „Обожавао сам је. Она је била толико добра да сам мислио: довољно је и за мене. Обожавала ме је апсолутном љубављу. Стиснутих зуба клео сам се да ћу отети своју мајку од смрти и судбине, па макар морао да употребим и

3 Freud, S. *On Narcissism – An Introduction*, (2015 – Present), 23. 1. 2020, on-narcissizm-pdf. Free Ebook by <http://www.sigmundfreud.net>, pp. 1–25.

4 Dali, S. (1980) *Ja sam genije*, Novi Sad: Solaris, str. 6.

5 Čarls, V., (2009) *Salvador Dali (1904–1989)*, Beograd: IPS Media, str. 46.

оне Светлосне сабље које ће једног дана дивље заблистати око мог славног имена.”⁶ Међутим, 1929. године ради цртеж „Свето срце” на коме испишује: „Понекад, из забаве, пљујем на портрет своје мајке.” Те године, због овог цртежа, као и везе с тада још удатом Галом Елијар, породица прекида везе с њим, и њихов поновни сусрет ће се одиграти тек деценију касније.

У аутобиографији Салвадора Далија, писаној 1937. године, „све” се догађа још на првим странама књиге, писане јасним и једноставним језиком. Из странице за страницом уметник, који је активан сликар од осме године живота, конструише лик генија-анархисте, наднаравно талентованог и успешног вундеркинда, који живи, међутим, у неспутаном и константном преступу, крећући се из ексцеса у ексцес. Годинама касније, Дали ће разрадити ове стратегије и прерастати у надреалистичког Дива. Следећи на неки начин Бретонова упутства (*Andre Breton*)⁷ да надреалистичко писање треба да буде усмерено ка области несвесног, тајанственог и ирационалног, ка Надстварности, Дали описује преломне тренутке детињства и младости, често из сфере осећајног и еротског, који су на њега остављали дубок траг. Он пише искрено и директно – с радошћу, он шокира, износи најдубље тајне, стварне или измишљене, с дозом егзистенцијализма и митоманије. Проучаваоци аутобиографије указују на прозвољности које се тичу година, питање аутентичности описа⁸, међутим, као и на Далијевим сликама, уметност оправдава средства. Аутобиографија почиње живим приказом из мајчине утробе „којег се одлично сећа”: „Рај мајчине утробе обојен је бојама пакленог огња: црвеним, наранџастим, жути и плавичастим. Тај рај је мек, непомичан, топао, симетричан, двострук и лепљив. Већ тада, сва задовољства, сва магија света нашла је своје уточиште у мојим очима”⁹. Следи Далијево рођење обзнањено речима: „Нека звоне сва звона! Нека сељак, згрљен над својим пољем, исправи своја плећа [...] Гледајте! Родио се Салвадор Дали! Ветар више не дува и небо је чисто[...]”¹⁰ Дали пише са

Салвадор Дали слика на челу Гале Дали

6 Дали, С. (1980) *Ја сам геније*, Нови Сад: Соларис, стр. 6.

7 Бретон, А. (2018) *Манифест надреализма*, предговор Јелене Новаковић, Београд: Контраст, стр. 7–8.

8 Carls, V. нав. дело, стр 5.

9 Исто, стр. 3.

10 Исто, стр. 4.

уживањем и о насилним и чудним делима која је починио себи и другима (гурнуо друга с моста¹¹, ударио сестру¹², сломио виолину школском другу¹³, изгазио обожаватељку¹⁴, скакао с врха степеница пред школским друговима, вероватно у некој епизоди нарцистичког стања омнипотенције¹⁵).

Велику улогу у обликовању тог каснијег генија не само сликарства већ и маркетинга и аутопромоције играло је опште одобравање и подршка средине. Рођен је као један у низу Салвадора Далија у породици (име рођака, оца, али и рано преминулог брата чија смрт је била узрок дубоке патње родитеља): „Током целог свог детињства и младости живео сам са спознајом да сам био део свог мртвог брата. У свом телу и души носио сам окачено трупло мртвог брата, јер су моји родитељи стално причали о другом Салвадору.”¹⁶ Неки аутори у овој чињеници, као и у каснијој незаинтересованости за школу, виде једну од клица за уметнички успех.¹⁷ У одрастању му је све било допуштено. „Знате ли шта је Салвадор опет учинио?” био је најчешћи коментар укућана по коме се видело да је улога *enfant terrible*, или како је он радије за себе говорио, „детета-цара”, гледана са симпатијом. Изашло се у сусрет његовом таленту и оформљен му је мали сликарски атеље у старој перионици. Као по клишеу биографија „неприлагођених” генијалаца, а ипак тако умешних и вештих да ствари преокрену у своју корист, нижу се рани сликарски успеси, награде, пратећа аверзија према школском систему и презир према лимитираном знању професора, одбацивање званичног образовања и самообразовање, углавном кроз копирање дела старих мајстора. Његова улога предводника међу колегама са студија све је истакнутија; они га окружују пажњом, одобравајући све ексцентричности и скандале, жељни његових невероватних идеја.

Следе бурни и пасионирани односи са Гарсијом Лорком (*Federico Garcia Lorca*) који за њега пише Оду¹⁸, и касније с Буњелом (*Luis Bunuel*), с којим ради „Андалузијског пса”, први надреалистички филм (око чијег се ауторства касније споре), сукоби на Академији у Мадриду, екскомуницирање, епизоде са затвором, коначно напуштање школовања. Но, и даље, упоредо, нижу се признања, шансе – одлазак у Париз, сусрет с Пикасом (*Pablo Picasso*), Мироом (*Joan Miro*). „Отмица” Гале Елијар и чувено „завођење” у чудној „лудачкој кошуљи” и с мошусним парфемом јарца.¹⁹ Нижу се успеси у Паризу, и занимљиво, у аутобиографији су изостављене приче о другима, посебно о круговима надреалиста, интензивном припадништву овом покрету које се завршава 1934. године његовим екскомуницирањем из Париске групе током уметничких и политичких превирања, и преласком на самостални уметнички пут.

11 Исто, стр. 8.

12 Исто, стр. 9.

13 Исто, стр. 9.

14 Исто, стр. 13.

15 Исто, стр. 11.

16 Исто, стр. 5.

17 Виденовић, С. (2019) *Светлост и сенке креативног ума*, Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, стр. 22.

18 Mutić, Z. *Prepiska Dali–Lorca*, Radio Sarajevo Treći program, Sarajevo: Oslobođenje, str. 60.

19 Дали, С. нав. дело, стр 75–79.

Занимљиво је да је Дали у оквиру покрета суштински био сматран аутсајдером надреализма и да је, на неки начин, својом шокантном појавом и стилем одударао од финог, тананог уметничког и идеолошког ткања левичарских интелектуалаца које су прели Андре Бретон и његови саборци²⁰, посебно кад је реч о његовим некритичним фасцинацијама Хитлером и касније Франком. Дали је, напосто, имао другачији кредо, животне циљеве и судбину каснијег мегастара, што покрет није могао толерисати.

Далијев први одлазак у Америку био је 1934. године, а од 1940. године тамо одлази све редовније и боравци су све дужи. Његов рад на аутобиографији 1937. године, у том контексту, личи на одбацивање старе коже. У новој средини доживео је препознавање и огроман подстицај за другачији приступ уметности и њеном пласирању у разним сферама живота, од модне индустрије до реклама, луксузних предмета, света гламура, сјајних аутомобила и козметичких корпорација. Овом одушевљеношћу оним што ће касније постати свет конзумеризма и кемпа (*Camp*), као да наговештава будућност поп-арта. Фазом класицизма и каснијег фото-реализма, он напушта оквире надреализма, док сâм покрет практично бледи после 1940. године и своди се на рад Андреа Бретона, са одређеном маргинализацијом ка пољима езотеричног и субверзивног, и рад још једне изузетне личности, Жоржа Батаја (*Georges Bataille*) – његову изванредно узбудљиву, преступничку делатност (часопис „Документи”, као опозит Бретоновој „Надреалистичкој револуцији”), али без тако лежерне, отворене комуникације са широком публиком. Парадоксално, управо се Дали и дан-данас сматра папом надреализма у круговима шире публике, па се може рећи да је за надреализам урадио оно што је за кубизам урадио Пабло Пикасо, за развој концептуалне уметности Марсел Дишан (*Marcel Duchamp*), за поп-арт Енди Ворхол (*Andy Warhol*) или за перформанс Марина Абрамовић (*Marina Abramovich*), јер Салвадор Дали доживљава планетарну популарност.

У другој половини живота, Дали је култ и промоцију сопствене личности (уметника) развио до савршенства. Исто толико колико је улагао у рад на сликама, представама, балетима, филмовима, операма које су носиле његово име, зачудним ентеријерима и декорима, Дали је радио на сопственој кампањи – брэнда „Дали” и брэнда „Дали-Гала”. Да ли су све идеје за грађење мита, лика нарцисоидног уметника, биле личне или се о томе бринуо онај цели мали двор који га је пратио од тренутка када је постао истински богат, није обелодањено, али радило се о (пи-ар и маркетиншким) стратегијама које могу и данас бити основа за конструкцију уметничких идентитета. Међу њима су: стално појављивање на пријемима и тзв. ивентима, стално фотографисање и пласирање (што необичнијих) фотографија; свакодневно објављивање фотографија са сопственим ликом; плејада ексцентричних поступака, у сталној помами за медијском пажњом, маштовита одећа и невероватни костими (поменимо само седам метара високе Диорове одоре у којима се брачни пар појавио у Венецији 1951. године, костиме са живим мравима, сликање у кавезу с носорозима у париском зоо-врту, шетање мравоједа као љубимца итд.); улазак у елитне кругове, сарадња са славним људима, звездама, уметницима – Дизни (*Walt Disney*), Хичкок (*Alfred Hitchcock*) и др. У позним годинама, нарочито у фази верског фанатизма, Далијеви прикази култа

²⁰ Чарлс, В. нав. дело, стр. 53.

личност ескалирају ка хипертрофираним размерама, приказујући себе и Галу као свеце, а Галу често и као Богородицу. У сликарству, понекад „рециклира” мотиве и симболе својих слика, а креће се ка (пара)класицистичким, фантастичним и симболичким представама, у којима су све чешћи елементи кича. Андре Бретон га је разљућено, подругљиво, назвао *Avida Dollars* (по анаграму његовог имена), а Дали поносито снима фотографију новчаница долара на својим брковима.

Дали је, креирајући лик Уметника-Нарциса, своју Фантастичну Персону, постао нека врста аватара, претеча ликова из видео-игара, који „све раде” уместо посматрача, удобно заваљеног у фотељи. У позним годинама постаје меганарцис, можда најупечатљивија уметничка звезда 20. века. Данас његово име носи осам музеја и фондација, а холограм, који је сам креирао (и који говори његовим гласом), дочекује посетиоце Фигуераса. Узрок његове популарности (осим допадљивости фантастичног реализма) лежи у његовом директном увођењу гледаоца у узбудљиви натчулни свет: опсесија, снова, халуцинација, фетишизма, еротике, хумора, зону у којој сви садржаји подсвести постају блиски. Дали је парафраза свега недозвољеног, могућност изругивања друштвеним вредностима, устројству, моралу, породици, ход ка другој страни. Њему се одобрава и гледа кроз прсте сваки екстрем, скандал, све оно о чему се у тајности фантазира (сетимо се да је један од важних узора надреализма био Маркиз де Сад (*Marquis de Sade*)).

Метаморфоза нарциса – анализа слике

Слика „Метаморфоза нарциса”, која се чува у лондонској „Тејт модерн” (*Tate Modern*) галерији, настала је 1937, преломне године у Далијевом животу, истовремено с настанком аутобиографије и истоимене песме објављене у часопису *Editions Surrealistes*. Ово изванредно уље на платну малих димензија сматра се ремек-делом. Дали је сматрао да је име Салвадор²¹ добио да би спасао сликарство из „ништавила модерне уметности” (нарочито је презирао апстракцију²²), као сликарски виртуоз користио је за ову слику технику коју је описао као „руком сликану колор фотографију” – фото-реализам, како би постигао халуцинаторни ефекат преображаја Нарциса, који клечи у зденцу, у лик другог Нарциса, циновску шаку која држи јаје и цвет. На слици, огромна, хипертрофирана, гротескна фигура Нарциса ослоњена је на ивицу зденца, док зуре у воду. Недалеко од ње појављује се друга фигура, камена и истоветних димензија, која издалека асоцира на ону прву, а заправо се састоји од шаке која држи јаје из кога израста цвет нарциса (Дали често у својим сликама користи јаје као симбол сексуалности). Има нечег застрашујућег, морбидног, али и величанственог, монументалног и потресног у овим „мутираним фигурама”. Оне као да су парафраза Франкенштајновог чудовишта, склепане из делова, делују тужно и уморно од усамљености, њихове су димензије такве да делују као живи споменици, наспрам удаљеног пејзажа. На слици, Дали примењује поступак репетиције мотива, удвостручавања и утростручавања лика Нарциса. У позадини је група нагих фигура, потом шаховско поље,

²¹ *El Salvador* на шпанском значи *спаситељ*.

²² Чарлс, В. нав. дело, стр. 26.

а трећи лик Нарциса указује се на хоризонту – то је Нарцис који одлази, будући да су овде представљене три радње, три хронолошка оквира у истом простору, односно, три фазе Нарцисовог преображаја.

По изворима центра за студије Далија (*Centre for Dalinian Studies*), сама позадина слике представља околину родног Фигуераса (*Figueras*), изоловано место Пунта делс Трес Фрарес (*Punta dels Tres Freres*) у заливу Галадеро, на северној обали Каталоније, до које се може стићи само преко мора, и које је Далија подсећало на Овидијев опис скривеног и усамљеног места, у коме је био здепац пун сребрне, нетакнуте, неоскрнављене воде у којој се огледао Нарцис. Заиста је вода овде представљена као чисто, савршено огледало. Дали, по својим речима, слика Нарциса у тренутку када угледа своје „божанско тело”, „бело тело адолесцента” у „опскурном” огледалу језера. „Тако је миран да изгледа да је заспао” – „Ти спаваш као водени цвет” [...] „или је већ уморан” [...]. Семе из његове главе (семе разумевања?) пада у воду језера и све је спремно за преображај. Од њега остаје само халуцинантни бели овал његове главе, и „језива рука”, а када глава прсне, и располути се, постаће цвет. И јасно је да „распрснуће” нарцисоидности, уз љубавну драму, доноси трансформацију.

When that head splits, Када се та глава располути,
When that head bursts, Када се та глава распадне,
When the head shatters in pieces, Када се глава разнесе у делове,
It will be the flower, Постаће цвет,
The new Narcissus, Нови Нарцис,
Gala, Гала,
My Narcissus. Мој Нарцис.

У даљини, загонетну групу фигура различитих националности (Дали користи термин „хетеросексуална група”) чине: Индус, Каталонац, Немац, Енглескиња, Рус, Швеђанка, Американац и Андалужанин; они су окупирани неким радњама, неки носе свој гроб или прождиру месо. Нарцис који одлази у измаглицу, у дубини слике, заправо је последњи чин драме, крај Нарциса.

У слику су унета научна сазнања психоанализе, која је тада била у процвату. По изворима Фројдовог музеја у Лондону (*Freud Museum London*) и галерије „Тејт модерн”, у којој је 2019. године уприличена изложба „Дали, Фројд и ’Метаморфоза Нарциса”, постоји могућност да је ово била слика коју је Дали (по својим наводима) понео на састанак са Сигмундом Фројдом који је те 1939. године био у Лондону у избеглиштву, након нацистичке окупације Беча. Увиди у различите Фројдове изјаве о Далију, надреализму уопште, и, с друге стране, Далијеве изјаве о Фројду и психоанализи, које одишу очараношћу, заносом, разликују се. Фројдови утисци о „младом шпанском сликару, који се толико занима за психоанализу” знатно су уздржанији.

Ова слика је значајна и стога што је на њој први пут Дали у потпуности применио свој метод „параноичног критицизма”, односно „критичке параноје”, који је делом био инспирисан Лакановим (*Jacques Lacan*) учењима о менталном стању параноика. Био је то контрапункт Бретоновој уметничкој техници аутоматизма која се у првом реду базира на сновима, њиховим интерпретацијама и психичкој измењености. Иако су снови одиграли

велику улогу у његовом раду, Дали је развио свој узор перцепције параноидне структуре личности која производи слике, визије, своју реалност, халуцинације – надреалност. Још као дете и сам је развио способност да препозна, угледа различите слике иза појава видљивих оку, односно оптичке стварности. Нека врста „параноичне видовитости” била је саставни део његове личности и призоре изван оптичке стварности излио је на своја платна, створивши тако један од најмаштовитијих опуса 20. века. Или како би он рекао: „Једина разлика између мене и лудака је – да ја нисам луд.”²³

*Лејати, задужбине и збирке Салвадора Далија –
музеализација: бренд Дали*

Тек музеализацијом, институционализацијом, баштињењем нечијег стваралаштва отпочиње онај најизвеснији ход ка потпуној признатости и трајању дела у вечности – тако важним категоријама када је реч о опусима уметника. У случају Салвадора Далија, готово у обрнутом реципроцитету у односу на авангардност, иновативност па и квалитет његових дела (антологијска ремек-дела надреализма везана су најпре за крај двадесетих, тридесетих и почетак четрдесетих година 20. века), јавља се изузетна, готово некритичка трансконтинентална адорација његовог опуса, као и његове несвакидашње креације сопствене уметничке личности. Та креација прераста уобичајене оквири у уметности и најављује, антиципира, нешто што ће касније бити примењено у савременим уметничким праксама – стратегију *ексцеса*. Изгледа да ће управо то прекорачење, елемент шока, напуштање зоне комфора, бити оно што привлачи милионе посетилаца данас у осам музеја и фондација које носе његово име, као и на десетине изложби које се једна за другом смењују у великим европским градовима као сасвим сигурни блокбастери (једна је била и у Београду, у *Кући лејатиа* 2015. године, а данас мањих изложби графика, осим у музејима и галеријама, има чак и у великим хотелима и шопинг центрима).

Далијеви легати, музеји и спомен-места – задужбине, као и фондације, данас су бројни. Можда најпознатији, фантазмагорични, у потпуности надреалистички „Театар музеј” (*Teatro-Museo*)²⁴ у Фигуерасу, у Каталонији, заснован је на Далијевој личној збирци слика и скулптура, бројној и разноврсној, као и збиркама још неколицине уметника. Изграђен је 1974. године у потпуности према Далијевом нацрту и замисли, како у погледу своје необичне архитектуре екстеријера тако и ентеријера.

Други по реду по значају колекције је музеј уметника (*Salvador Dali Museum*)²⁵ у Санкт Петербургу, на Флориди, у САД, из 1982. године, који се сада налази у новој, наменској згради, такође грађеној у маниру надреализма, с касетираним стакленим светларником „Енигма”, који подсећа на очи неког циновског инсекта, и спиралним, завојитим степеништем у Далијевом стилу. Он поседује око 1.500 Далијевих радова, укључујући и нека од ремек-дела, и значајну збирку његових патрона, Еленор и Рејнолдса Морс (*Eleanor and Reynolds Morse*).

23 Dulibić, F., Đuričić, G. i Rupena, B. (2010) *Salvador Dali, božanstvena komedija*, Zagreb: Denona, str. 18.

24 *Teatro Museo Salvador Dali*, Figueres, (2. 11. 2020), 10. 3. 2021; <https://www.salvador-dali.org/en/museums/dali-theatre-museum-in-figueres/>

25 *Salvador Dali Museum*, Florida, (26. 5. 2020), 10. 3. 2021; <https://thedali.org>

Музеј *Espace Dali*²⁶ у Паризу, настао као продужетак збирке „Далијев универзум” (*Universe Dali*) која је била донедавно лоцирана у Лондону, реновиран 2018. године, углавном је посвећен Далијевим скулптурама и 3D радовима (око 300 скулптура и графика), а у саставу има две галерије (*Galerie Dali* – „Галерија Дали”, *Galerie Monmartre* – „Галерија Монмартр”). Далијева кућа²⁷ (*Salvador Dali House Museum*) у Портлигат (*Portlligat*), у заливу Кадакес, у Каталонији, значајна је и по томе што симболизује Далијев повратак на оно исто место, где је после „изгнанства” из родне куће и града, у скромној рибарској колиби провео прве месеце везе са Галом Елијар. На темељима те куће настао је необичан дом, сада музеј, пун препарираних лабудова и медведа, ексцентричних артефаката везаних за уметнички пар, са циновским јајетом на самом „шпицу” крова.

Галина кућа²⁸ (*Gala Dali House Museum*) саграђена је на остацима готско-ренесансног замка Пубол (*Castle Pubol*) у Каталонији. То је место које је Дали наменио за „светилиште” Гали и место њеног починка. У последњим годинама њихових живота, када њихови односи више нису били ни тако блиски ни тако хармонични, Гала је ту имала своју територију, право на неприкосновени мир. С његовом кућом и „Театар музејем”, Галин дворач чини „далинијански троугао”; ту делује и „Гала – Салвадор Дали фондација” (*Gala-Salvador Dali Foundation*).

Музеј краљице Софије (*Reina Sofia Museo*)²⁹ у Мадриду поседује значајну колекцију Далијевих дела, с неколико врхунских слика. Постоји и приватна Далијева збирка-музеј у Берлину (*Dali Berlin*)³⁰, основана 2001. године, која претежно поседује графике и скулптуре. Многи велики национални музеји чувају његова дела, излажући их у сталним поставкама и повременим изложбама (галерија „Тејт модерн”, у Лондону, Уметнички музеј у Филаделфији, САД – *Art Museum Philadelphia*, USA). Далијева дела (најчешће скулптуре) често се постављају у јавном простору, тргови у неким европским градовима носе његово име (и Београд има Ђошак Салвадора Далија), о њему су снимљени филмови, разни програми, холограми које је израдио (а којима се пасионирано бавио од 1971. до 1976. године) део су поставке музеја, а његово дело – али и мит – наставља да живи. Можда у уметничким и научним круговима мит Далија није увек био посматран са одобравањем. Музеологија је, међутим, тај мит прихватила, и његову врхунску маркетиншку кампању, стратегију уметничког идентитета, развила до савршенства.

Грађење „Театра музеја” у Далијевом родном граду Фигуерасу у Каталонији, која га је прогнала као младог сликара, преступника и анархисту, представља оду коју му је та иста Каталонија испевала у његовим зрелим годинама. Тада се у Каталонију вратио на

26 *Espace Dali*, 10. 3. 2021; <https://www.daliparis.com/collection/collection-permanente/>

27 *Salvador Dali House*, Portlligat, (2. 11. 2020), 10. 3. 2021; <https://www.salvador-dali.org/en/museums/house-salvador-dali-in-portlligat/>

28 *Zamak Gale Dali*, Pubol, (2. 11. 2020), 10. 3. 2021; <https://www.salvador-dali.org/en/museums/gala-dali-castle-in-pubol/historia>

29 *Museo Reina Sofia*, Madrid, (3. 10. 2019), 10. 3. 2021; <https://www.salvador-dali.org/en/artwork/catalogue-raisonne-paintings/colecciones/museo-nacional-centro-de-arte-reina-sofia-madrid/>

30 *Dali Berlin, the exhibition at Potsdamer Platz*, (5. 11. 2020), 10. 3. 2021; <https://www.daliberlin.de/en/museum/about-museum/>

позив владе, као њен славни син. Срце музеја представља старо позориште у коме је својевремено, као младић, приредио своју прву изложбу. Било је девестирано у Шпанском грађанском рату. Рад на музеју, уз пуну подршку градоначелника Фигуераса и тима архитеката, нека је врста његове лабудове песме, остварење сна о највећем постојећем надреалистичком објекту, лавиринту, својеврсном позоришту надреализма, или боље речено, *далинијализма*. Већ сâм поглед на фасаду, дворишне пасаже украшене фигурацијом из домена фантастике, хоризонталним низовима пластике у облику векни хлеба и фризовима огромних јаја на парпетном венцу крова зграде, пружа утисак надреалног. Музеј чува његову највећу колекцију, али и дела других уметника попут Ел Грека (*El Greco*), Марсела Дишана, Каталонца Антонија де Пиксота (*Antoni Pitxot*) који је касније био и директор музеја. Делови простора су рађени као амбијенталне уметничке целине, попут собе Ме Вест (*Mae West*), собе с кадом, одаја пуних разних оптичких илузија и проналазака. Музеј у Фигуерасу (као и много тога у вези с Далијем), место је дилеме, место расправе и спора. За неке, стриктно научне и стручне кругове, он може бити посматран са одређеном дозом резигнације, у контексту твз. „Дизниленд музеологије”; за друге, такође стручне кругове, пример је инспиративне „нове музеологије” и поготово добар и креативан модел концепције легата; за публику, свакако, ово је једно од омиљених боравишта, пуно уметности, фантастике, али и забаве и хумора, тако да овај музеј важи за један од најпосећенијих шпанских музеја.

Круна простора је специјално пројектована, геодезијска стаклена купола, која делује као циновски кристал, стаклено „око” ка небу; испод ње у крипти почива уметник. Овде лежи његово балзамовано тело; простор има карактер маузолеја. Последњих деценија живота Дали себе, и нарочито Галу, све чешће представља као свеце; било му је веома важно да од Свете столице добије дозволу за свој рад на илустрацији Дантеове „Божанствене комедије”; снажна фаза верског мистицизма боји његово дело и личност. Фараонски концепт грађења своје пирамиде, уз хришћанске концепте беатификације и канонизовања, онај су ултимативни *ексцес* Салвадора Далија којим заокружује своју уметничку стратегију и животни пут. Овај пут, *ексцес* нема лежерност и духовитост раних радова. Сахрањен је с титулом витеза (коју носи од 1964. године), двоструког академика (Француске и Белгије, иако без формалног школовања), маркиз од Пубола (титула коју му 1982. године додељује краљ Хуан Карлос), и све су те титуле истакнуте на надгробном споменику. Ипак, Дали сâм свој гроб оставља необележеним.

Једноставан правоугаоник у самом поду у нивоу је корака хиљада посетилаца Фигуераса, који у том корачању не могу да избегну прелаз преко њега. Можда је баш ово његова последња порука; она о одласку, нестанку у блештавилу славе (призори адорације и глорификације); о одласку у белину светлости неког другог света (стаклена лебдећа купола и религијски призори); а када је реч о земним остацима, коначно предавање, симболично развешавање тела (и уметничке личности) посредством сопствене публике, кроз ритам корака хиљада људи који ходају кроз маузолеј, односећи делове тог мита, у својим корацима и сећању.

ЛИТЕРАТУРА:

- Надо, М. (1980) *Историја надреализма*, Београд: БИГЗ.
- Чарлс, В. (2009) *Салвадор Дали (1904–1989)*, Београд: ИПС Медиа.
- Дали, С. (2014) *Ја сам јеније*, Нови Сад: Соларис.
- Mutić, Z. *Prepiska Dali–Lorka*, Radio Sarajevo Treći program, Sarajevo: Oslobođenje.
- Dulibić, F., Đuričić, G. i Rupena, B. (2010) *Salvador Dali – Božanstvena komedija*, Zagreb: Denona.
- Бретон, А. (2018) *Манифест надреализма / Нађа*, Београд: Контраст.
- Zamurović, A. (2011) *Mitologija Grka i Rimljana*, Ilustrovani enciklopedijski rečnik, Beograd: Admiral Books.
- Шуваковић, М. (1999) *Појмовник модерне и постмодерне ликовне уметности и теорије после 1950*, Београд – Нови Сад: САНУ, Прометеј Нови Сад.
- Виденовић, С. (2019) *Светлост и сенке креативној ума*, Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу.
- Freud, S. (2015) *On Narcissism: An Introduction*, 23. 1. 2020, 15:20, on-narcissizm-pdf. Free Ebook by www.SigmundFreud.net
- Martinez-Herrera, J., Alcantara, A., Garcia-Fernandez, L. (1. 5. 2003) 'Dali (1904–1989): Psychoanalysis and Pictorial Surrealism', in: *Psychiatry Online, The American Journal of Psychiatry*, 22. 1. 2020, 11:40, <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.160.5.855>
- Maurell, R. and Maurell, M. (25. 12. 2005) 'Dali and the Myth of Narcissus', in: *Centre of Dalinian Studies, Gala/Salvador Dali Foundation*, 5. 8. 2021, 13:00; <https://www.salvador-dali.org/en/research/archives-en-ligne/download-documents/10/dali-and-the-myth-of-narcissus>
- Marianski, S. (4. 2. 2019) 'When Dali met Freud – Exhibition at Freud Museum, London', in: *Freud's Museum London Education blog*, 8. 1. 2020, 14:30, <https://www.freud.org.uk/2019/02/04/when-dali-met-freud/>
- 'Metamorphosis of Narcissus, Salvador Dali (1904–1989)', in: *Artworks, Art UK, Tate*, 8. 1. 2020, 15:55, <https://www.artuk.org/discover/artworks/metamorphosis-of-narcissus-metamorphose-de-narcisse-117794>
- Salvador Dali, in: *Tate Modern Museum Catalogue*, 8. 1. 2020, 14:00, <http://www.tate.org.uk/art/artworks/dali-metamorphosis-of-narcissus-t02343/text-catalogue-entry/>
- Salvador Dali Museum*, Figueras, (2. 11. 2020), 6. 3. 2021, 13:10, <https://www.salvador-dali.org/en/museums/dali-theatre-museum-in-figueres>, pregledano 6. 3. 2021, 12:29
- Gala Dali Castle in Pubol*, (2. 11. 2020), 5. 8. 2021, 13:10, <https://www.salvador-dali.org/en/museums/gala-dali-castle-in-pubol/>
- Salvador Dali House*, Portlligat, (2. 11. 2020) 5. 8. 2021, 13:10, <https://www.salvador-dali.org/en/museums/house-salvador-dali-in-portlligat/>
- Salvador Dali Museum*, Florida, (26. 5. 2020), 6. 3. 2021, 12:38 <https://thedali.org>
- Dali Paris – Espace Dali*, 6. 3. 2021, 12:46, <https://www.daliparis.com/collection/collection-permanente/>
- Museo Reina Sofia*, Madrid, (3. 10. 2019), 6. 3. 2021, 13:25, <https://www.salvador-dali.org/en/artwork/catalogue-raisonne-paintings/collections/museo-nacional-centro-de-arte-reina-sofia-madrid/>
- Dali Berlin, the exhibition at Postdamer Platz* (5. 11. 2020), 6. 3. 2021, 13:35, <https://www.daliberlin.de/en/museum/about-museum/>
- Puech, Pierre-François and Bernard Puech. (January 2014), 'Constance Fenimore Woolson: Road Trip from the fossil Man of Cavillon to the Mausoleum of Salvador Dali'. Article in: *Research gate*, 6. 3. 2021, 7:42, https://www.researchgate.net/publication/268813633_Constance_Fenimore_Woolson_Road_Trip_from_the_fossil_Man_of_Cavillon_to_the_Mausoleum_of_Salvador_Dali

Ana Popović Bodroža
Heritage House, Belgrade

CONSTRUCTING OF THE NARCISSISTIC ARTISTIC CHARACTER
IN THE AUTOBIOGRAPHY OF SALVADOR DALI

SALVADOR DALI WITH AN INSIGHT INTO THE PAINTING
METAMORPHOSIS OF NARCISSUS, AND THE DALI MUSEUM/BEQUESTS

Abstract

By applying the methodology of transdisciplinary studies, this work examines the phenomenon of Narcissism and narcissistic artistic character in the autobiography of Salvador Dali “I am the genius” (*The Secret World of Salvador Dali*), in the painting “The Metamorphosis of Narcissus”, and in Dali’s original poetry through the prisms of mythology, psychoanalysis and psychosexuality by constructing of the narcissistic character (artistic “Persona”) as a model for identity strategies in contemporary art practices. The text is analysing some of Dali’s unique personality characteristics and creative and personal expression, with a special insight into his childhood and the term of narcissistic personality structure according to Sigmund Freud, also analysing the key-role of Gala Dali. The text includes some postulates of the art movement of Surrealism that Dali applied in his work, from the “Surrealism Manifesto” and the Surrealism practices. In a case study, the text analyses the painting “Metamorphosis of Narcissus”, its content, symbolism, style and visual elements. A possible influence of Sigmund Freud is described, and Dali’s original method of “Critical Paranoia” is elaborated. The closing sections are describing the fascinating dimensions of the personality cult that Dali and his narcissistic character reached in the last years of his life. A special focus is made on the musealisation of Dali – his numerous museums and bequests, memorials and collections, the founding of which has contributed to the building of a permanent monument to the artist and finally to the establishment of his status of a mythical personality – the “Dali” brand.

Key words: *Dali, Metamorphosis of Narcissus, autobiography, surrealism, narcissism, psychology of art, Dali Museums-Bequests*